

ШКІЛЬНА БІБЛІОТЕКА
УКРАЇНСЬКОЇ ТА СВІТОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Даніель ДЕФО

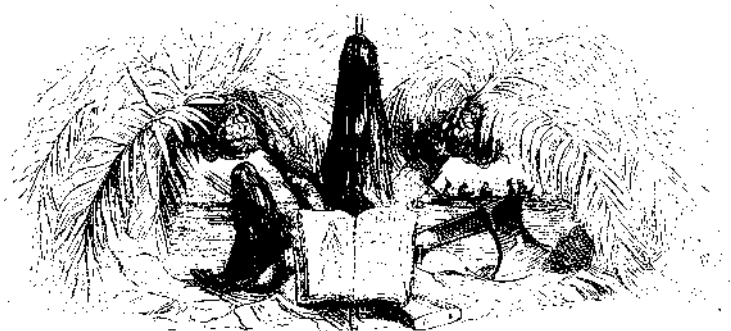

ЖИТТЯ Й ЧУДНІ ТА ДИВОВИЖНІ
ПРИГОДИ РОБІНЗОНА КРУЗО,
МОРЯКА З ЙОРКА,
НАПИСАНІ НИМ САМИМ

Харків
«Фоліо»
2017

ЧАСТИНА ПЕРША

Народився я 1632 року в місті Йорку в заможній, хоч і не з тієї місцевості, сім'ї. Батько мій, на прізвище Крейцнер, був чужоземець із Бремена й оселився спочатку в Гуллі. Торгівлею він набув великого достатку і, покинувши торгувати, жив у Йорку. Там він одружився з моєю матір'ю, родичів якої звали Робінзон — родина, дуже поважана в тій місцевості. Тому-то мене перше звали Робінзон Крейцнер, але, через звичайне для Англії нівечення слів, нас звать тепер — та ми й самі так звемо себе й пишемо наше прізвище — Крузо; так само завжди звали мене й мої знайомі.

У мене було два старші брати. Один був підполковником англійського піхотного полку у Фландрії, яким раніше командував славетний полковник Локгарт, забитий у битві з іспанцями під Дюнкірхеном. Що сталося з другим моїм братом, про це я знаю не більше, ніж мій батько або моя мати знали про мою долю.

Через те, що я був третім сином і не був навчений ніякого ремесла, моя голова дуже рано почала наповнюватись безладними думками. Батько мій, на той час дуже старий, дав мені достатню освіту, — яку взагалі могли дати домашнє виховання та місцева приватна школа — й призначив мене вивчати право. Мене, проте, могло задовольнити лише ремесло моряка, і мій нахил до нього так міцно опирався батьковій волі, навіть його наказам та проханням і умовами матері та друзів, що, здавалося, в цьому нахилі було

щось фатальне, що штовхало мене до злиденного життя, яке судилося мені.

Мій батько, розумна й поважна людина, здогадувався про мої витівки й серйозно та переконливо розраджував мене. Одного ранку він покликав мене до своєї кімнати, до якої прикула його подагра, і почав палко дорікати мені з цього приводу. Він спитав, які інші причини, крім простого нахилу до мандрів, спонукають мене покинути батьківський дім і рідну країну, де я легко вийшов би в люди і пильністю та працею збільшив би свій достаток і жив би в багатстві та дозвіллі.

Він сказав, що вітчизну кидають у гонитві за пригодами або ті, кому нема чого втрачати, або честолюбці, що прагнуть ще збільшити свої багатства та вславитись, беручись до справ, які виходять поза межі буденного існування. Та всі ці речі або надто високі, або надто низькі для мене. Моє ж місце — середина, і саме те, що можна назвати вищим ступенем середнього стану, і те, що, як він переконався з свого довгочасного досвіду, є найкраще становище в світі й найбільше підходить до людського щастя. Воно не призводить до злиднів та нестатків, до праці та страждань трудящих верств людства, воно не збаламучене пихою, розкошами, гонором та заздощами вищих верств. Наскільки приємне таке життя, сказав він, я можу бачити вже з того, що всі, хто живе в інших умовах, заздять йому. Часто самі королі скаржаться на гірку долю народжених для великих справ і жалкують, що доля не поставила їх між двома крайностями — злиднями та величчю. А розумна людина ставить таке життя за зразок правдивого щастя, коли благає не давати їй ні бідності, ні багатства.

Він умовляв мене зважити це, бо, казав він, я завжди бачитиму, що всі лиха розподілені між вищими та нижчими верствами суспільства. А середній стан має найменше горя і не переживає таких злигоднів, як вища та нижча частини людства. Навіть тілесних та духовних недуг, як природного наслідку свого побуту, вони позбавлені більше, ніж ті, у кого хвороби є наслідок пороків, розкошів та надміру, з одного боку, і важкої праці, нестатків, поганого або недостатнього харчування, з другого. Середній стан призначений для всяких радощів та чеснот. Мир і достаток завжди до послуг цього стану. Поміркованість, стриманість, спокій, здоров'я, товариство, різні приємні розваги та втіхи — благословення, властиве цьому середньому станові. Люди середнього стану тихо й рівно проходять свою життєву путь і спокійно

сходять з неї, не обтяжуючи себе ні фізичною, ні розумовою працею; не продаються в рабство ради шматка хліба; не мучать себе шуканням виходу зі скрутного становища, яке позбавляє душу спокою, а тіло — відпочинку; не сохнуть від заздрості й не згоряють на таємному вогні честолюбства. Серед сприятливих умов тихо прямують вони життєвою дорогою, свідомо вживаючи солодоців життя без домішки гіркоти, почувавши себе щасливими і щоденним досвідом навчаючись пізнавати це дедалі глибше.

Після цього він наполегливо, але дуже доброзичливо почав просити мене не вдавати з себе хлопчика й не кидатись в обійми нещастя, від яких, здавалось, мене мало оборонити становище моєї родини в світі. Мені не треба працювати ради шматка хліба; батько подбав би за мене й вивів би мене на той шлях, який він тільки що радив мені обрати. А коли б я не знайшов собі щастя й долі в світі, то це була б моя недоля чи моя необачність. Він казав також, що, застерігаючи мене від кроку, який, на його думку, не принесе мені нічого, крім шкоди, він виконує свій обов'язок і знімає з себе всяку відповідальність. Одне слово, батько обіцяв зробити мені багато чого хорошого, коли б я залишився і влаштувався дома, як він мені радив, і сказав, що не докладе рук до моєї недолі, заохочуючи мене до від'їзду. Кінчаючи, він нагадав мені, як приклад, про мого старшого брата, якого він теж пильно вмовляв не брати участі в Нідерландській війні, але не міг нічого вдіяти — юнацькі бажання підбурили брата втекти до армії, де його й убили. І хоч, сказав батько, він ніколи не перестане молитись за мене, а проте рішуче заявляє, що коли я зроблю цей безумний крок, Бог не благословить мене. В майбутньому у мене буде досить дозвілля поміркувати над тим, як я знехтував його пораду, але тоді, можливо, не буде нікого, хто допоміг би мені виправити помилку.

Я помітив, що під час останньої частини його промови, справді пророчої (хоч, я гадаю, мій батько й сам цього не знав), рясні слюзи потекли у старого по обличчю, особливо коли він згадав про мого вбитого брата. А коли він казав, що для мене настане час каяття, але не буде кому допомогти мені, батько від хвилювання увірвав мову й пояснив, що його серце повне вщерть, і що він не може сказати мені більш нічого.

Ці слова глибоко зворушили мене, як зворушили б кожного, і я вирішив не думати більше про від'їзд до чужих країв, а залишитися дома, як бажав того мій батько. Та ба!

Незабаром усе це розвіялось, як дим, і, щоб уникнути зайвих і настирливих умовлянь мого батька, я через кілька тижнів після цього вирішив утекти від нього зовсім. Однак я не квапився так, як підказував мені перший запал, а вибрав час, коли моя мати, здавалось, була в кращому, ніж звичайно, настрої, і сказав їй, що мене так охопило бажання побачити світ, що я ніколи не зможу взятись як слід до роботи й довести її до кінця. Хай краще батько відпустить мене з доброї волі, а не примушує обійтись без його дозволу. Адже мені тепер вісімнадцять років. Пізно вже починати вчитись якогось ремесла або робитись писарем у нотаря. Я певний, що, коли б я й зробив це, то ніколи не зміг би прослужити до кінця й утік би від свого патрона в море. А коли мати умовить батька відпустити мене в далеку подорож і та подорож мені не сподобається, то, вернувшись додому, я більше вже нікуди не поїду і подвійним старанням надолужу змарнований час.

Це дуже розгнівало мою матір. Вона сказала, що даремно розмовляти про це з батьком; що він дуже добре знає, що саме корисне для мене, і не дасть згоди ні на що шкідливе для мене. Сама ж вона дивувалась, як міг я думати про такі речі після розмови з батьком, що, як їй відомо, так доброзичливо й м'яко поведився зо мною. Зрештою, мовляв, коли я хочу занепасти себе, то ніщо мені не допоможе. Але я можу бути певний, що ніколи не дістану їхньої згоди на це. Вона зовсім не хоче сприяти моїй загибелі, і я ніколи не зможу сказати, що моя мати потурала мені в тому, чому батько опирався.

Хоч моя мати й відмовилась клопотатись про мене перед батьком, проте, як я довідався пізніше, вона переказала йому всю нашу розмову, і батько, дуже стурбований, зітхнувши, сказав їй, що «хлопець міг би бути щасливий, залишившись на батьківщині, а коли він подається до чужих країв, то буде найжалюгіднішою, найнещаснішою істотою, яка будь-коли народжувалась на світ. Я не можу погодитись на це».

Тільки приблизно через рік після цього вирвався я на волю, дарма що весь час уперто не зважав на всі пропозиції взятись до якої-небудь праці й часто докоряв батькові та матері за їхнє рішуче заперечення мого, відомого їм, природного нахилу. Аж ось, будучи одного разу в Гуллі, куди я заїхав випадково, на цей раз без думки про втечу, я зустрівся з одним приятелем, що збирався до Лондона на кораблі свого батька, і той почав умовляти мене поїхати з ним, користуючись звичайною, у моряків, принадою, — він казав,

що подорож нічого мені не коштуватиме. Отже, не спитавшись ні в батька, ні в матері, не повідомивши їх ні одним словом і лишивши їх самих довідуватись про мій вчинок, не попросивши ні батьківського, ні Божого благословення, не зваживши ні обставин, ні наслідків, я, в недобрий час, 1-го вересня 1651 року, сів на корабель мого приятеля, що прямував до Лондона. Ніколи, мабуть, лихі пригоди молодих авантюристів не починались так рано й не тривали так довго, як мої. Не встиг корабель вийти з Гумбера, як подув вітер, і на морі знялись страшні хвилі. Я ніколи перед цим не бував на морі, а тому моє тіло невимовно знесилось і душа жажнулась. Я почав тепер серйозно замислюватись над тим, що робив, і над тим, як справедливо карало мене небо за те, що я так негарно покинув батьківський дім, порушивши свої обов'язки. Всі добрі поради моїх старих, сльози батька та благання матері постали в моїй пам'яті, і сумління, що тоді ще не загрубло так, як згодом, суворо докоряло мені за нехтування батьківськими порадами і за порушення моїх обов'язків перед Богом та батьком.

Тим часом вітер дедалі міцнішав, і хвиля знялась дуже висока, хоч і не така, як я багато разів бачив пізніше чи побачив за кілька днів; але й цієї було досить для молодого моряка, зовсім необізнаного з бурями. Від кожної хвилі я ждав, що вона поглине нас, і кожного разу, коли корабель падав униз — у вир, чи в порожнечу — я вже не сподівався виринути. В цій агонії я багато разів вирішав і присягався, що, коли Бог цього разу врятує мені життя і нога моя знову ступить на суходіл, я негайно повернусь до батька і ніколи, поки живий, не сяду знову на корабель. Я присягався завжди слухати його порад і ніколи більше не наражатись на такі пригоди. Лише тепер я зрозумів, як справедливо хвалив мій батько середній стан життя; як вигідно прожив він своє життя, не знавши ні бур на морі, ні турбот на березі. Одне слово, я вирішив вернутись додому, як справжній розкаяний блудний син.

Ці розсудливі й тверезі думки снувалися в моїй голові весь час, поки лютувала буря і трохи після того. Але другого дня вітер почав ущухати, хвилювання вгамувалось, і я став поволі зивкати до моря. Весь цей день, проте, у мене був дуже серйозний настрій, та я ще й не зовсім одужав від морської хвороби; але наприкінці дня розгодинилось, вітер стих, і впав тихий, чарівний вечір. Сонце сіло при ясном небі; так само зійшло воно й другого дня, і ясне море, при цілковитому або майже цілковитому безвітрі, все залите со-

нячним сяйвом, являло собою чудове видовище, якого я, здавалось, ніколи не бачив.

Я дуже гарно виспався вночі, і моя морська недуга пройшла. Я був веселий і здивовано поглядав на море, яке, ще тільки вчора люте та страшне, так скоро могло вгамуватись і прибрати такого чудового вигляду. Під цей час, немов навмисне, щоб зруйнувати мої добрі наміри, до мене підійшов мій приятель, що підбив мене їхати разом з ним, і, поплескавши мене по плечу, сказав:

— Ну що, Боб, як ти почуваєш себе після цього? Закладаюсь, що ти перелякався вчора, коли подув вітрець.

— Ти звеш це вітрець? — сказав я. — Адже то була страшна буря.

— Буря? Ото дурень! — відповів він. — Ти звеш це бурею? Дай нам добре судно та більше простору, і ми такого шквалу не поміtimo. Ти ще не дуже солоний моряк, Боб, ходім, зробимо собі пуншу й забудемо про це. Бачиш, яка чарівна година?

Щоб скоротити цю сумну частину мого оповідання, скажу просто, що далі все пішло, як звичайно буває в моряків: пунш зварили, я захмелів і в бруді тієї ночі потопив усе своє каяття, всі гіркі міркування над минулим та всі добрі плани на майбутнє. Одно слово, як тільки море вирівнялось, і після бурі настала тиша, як тільки вгамувались мої розбурхані почуття, як тільки минув страх бути поглинутим хвилями, і думки потекли старим річищем, так я відразу забув усі присяги, всі обіцянки, що давав собі під час небезпеки. Щоправда, часом находив на мене роздум, і серйозні думки починали вертатись назад, але я гнав їх геть від себе, боровся з ними, як з нападом хвороби, бо я вважав це за хворобу, і за допомогою пияцтва та веселого товариства переборював їх. Через п'ять чи шість днів я здобув над своєю совістю таку перемогу, якої тільки може бажати собі юнак, що зважився не звертати на неї ніякої уваги. Але я мав зазнати ще одного тяжкого іспиту. Провидіння, як і завжди в таких випадках, хотіло відібрати в мене останнє виправдання; і справді, якщо цього разу я не зрозумів, що це воно врятувало мене, то дальша пригода була така знаменна, що й найзапекліший негідник із нашого екіпажу побачив би в ній і загрозу, і ласку Божу разом.

На шостий день після нашого виходу в море ми приїшли на Ярмутський рейд. Вітер після шторму був весь час супротивний, погода тиха, і тому ми посувались дуже повільно. Тут ми були змушені кинути якір і простояли при противному, а саме — південно-західному вітрі сім або ві-

